

לשוננו לעם

עורכים: א' אברונין, מ' אזרחי וי' פרץ

מתוך

כרך א, חוברת ד, תש"ו

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מגנזי הלשון

א. אברונין

לשונות מן המדרש

(עג — צט)

עג) "האשה הסוטה תולה עיניה לאיש אחר" (תנחומא נשא א) וכן (תנחומא תשא יט): "תלה אהרן עיניו לשמים" וכן אנו אומרים בפיוט: "עיניו לך תלויות".

עד) דרך בנות ישראל לא קולניות ולא הולכות רגל רמה ולא פרוצות בצחוק (שם ב).

עה) "ונעלם מעיני אישה (במדבר ה, יג) שלא יהא בעלה רואה ומעמעים" (שם ז). מעמעים (משרש עמם) מחשיך: עושה עצמו כאילו אינו רואה (מובא גם ברש"י).

עו) כה תברכו את בני ישראל אמור להם (שם ו, יג). אמור מלא כתיב לומר שצריך אדם ליתן שלום לחברו בשה מלא. שם יי (בספרים אחדים).

עז*) "גימוסי לשון". "ומה ברכה בר-כן? תשרה השכינה במעשה ידיכם" (שם יג). [ועיין שבת פט. ואמר ר' יהושע בן לוי: בשעה שעלה משה למרום מצאו

(*) ראה מאמרו של י. י. ריבלין "לשוננו" כרך יג ח"ד.

(**) בדבור של חול יכולים לומר: "תשרה ברכה במעשה ידיך".

להקב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות. אמר
(הקב"ה) לו: משה, אין שלום בעירך? (אין
דרך ליתן שלום במקומך? פירוש רש"י).
אמר לפניו: כלום יש עבד שנותן שלום
לרבו? אמר לו: היה לך לעזרני — לומר:
תציל מלאכתך! רש"י.

עח) יבא דודי לגנו (שה"ש ד, טז)
אל תקרי לגנו אלא לגנונו (לחופתו)
(שם ב).

עט) "לא תירא מפחד לילה מחץ יעוף
יומם" (תהלים צא). אמר ר' ברכיה הכהן
ברבי: יש מזיק שהוא פורח כעוף וקושר
כהץ (תנחומא בובר שם כח). וכן בבמ"ר
פרשה י"ב. (הלשונות קושש, קושש מוט'
עות, בובר) קושש — יורה.

פ) יגמלני ה' כצדקי כבר ידי לנגד עיני
(תהלים יח, כא) כבר ידי כבר ירות
ידי (ת"ב שם לג).

פא) מחרצנים ועד זג (במדבר ו, ד).
אלו הן החרצנים ואלו הם הזגין? החרצ'
נים אלו החיצונים והזגין אלו הפנימיים.
דברי ר' יהודה. ר' יוסי אומר: שלא תטעה
כזוגים (פעמונים) של בהמה החיצונים
זג והפנימים עינבל (ספרי נשא, כד).

פב) מה הפרש בין קערה למזרק? קערה
גילדה עבה מזרק גילדה דק (ספרי נשא
מט). גלד — דפנות של כלי (ב"י).

פג) אל מול פני המנורה שלא תהיו
מבזים על המנורה (תנחומא בהעלו'
ת, ה). בתנח' בובר בהעלותך, ו' מבזין
את... אולם באותו ענין נמצא: "שבעה
אלה כך הם חביבים לפניו שלא תהיו
מבזין עליהן". במקרא נמצא בזה (בקל)
על: "וילעגו לנו ויבזו (י' חרוקה) עלינו"
(נחמיה ב, יט). בן יהודה מביא: "מבזה

על כבודך" (ב"ר, עה). ואני מצאתי: "משה
על אלו אתה מבזה (תנחומא פקודי, ט).

פד) "אמר ר' ברכיה הכהן: הברק
הזה תולדות האש של מעלה הוא והוא
יוצא ומביק את כל העולם כלו"
(תנחומא שם, ה). אצל גרזובסקי מובא
מביק רק כפעל עומד.

פה) חי ה' מלמד שהשביע (בעז) ליצרו
שהיה מקטרגו ואומר לו: אתה פנוי
והיא פנויה וכו' (תנחומא שם י'), וכן
בת' בובר יט וגם ברות רבה ו', יג'. —
מקטרג — מסית ומפתה. אבל בספרי
בהעלותך כ"ח כתוב: "יצר הרע יושב
ומצער כל הלילה", אולם יש מקטרג
גם במובן מסטין, מאשים כגון: "אין השטן
מקטרג אלא בשעת הסכנה" (ב"ר צא).
אפשר אפוא לומר: השטן יורד ומקטרג
את האדם ואחר כך עולה ומקטרגו.

פו) "אלדד ומידד היו שם (בין הזקנים)
ומיעטו את עצמם ואמרו: אין אנו כדאי
להיות במנוי הזקנים" (שם, שם יב).
וכן ת"ב (שם כב): "אין אנו כדאי להיות
במנין הזקנים". וכן בספרי (בהעלותך
צה) ומובא ברש"י. — לוי ויסטרוב אינם
מביאים דוגמא זו אלא "כדאים". "אין אנו
כדאים שישמשנו" (מכילתא יתרו) וגם
לנקבה כדאית "איני כדאית לשפחתו"
(שהש"ר, ישקני).

פז) אמר המלך לבנו של אוהבו: "אף
על פי שמת אביך איני חוזר בי
במתנה שאמרתי ליתן לו, בוא וטול
אתה" (תנחומא שלח, ג).

פח) "כי דור תהפוכות המה" (דברים
לב) שובררו (המרגלים) צדיקים [ונת-
הפכו] (שם שם ד) בת"ב: נתבררו.

(פט) והימים ימי בכורי ענבים (במדבר יג, כ) מכאן אמרו: "אין תקופת תמוז בלא תאנים וענבים" (שם, שם ו').

(צ) "ותשא כל העדה ויתנו את קולם" זה שאמר הכתוב: דברי נרגן כמתלהמים (משלי יח, ח). דברים שרגנו (ר' קמוצה, קל) אחר הקב"ה גרמו להם צרה לדורות, שאלו לא נשתוו למרגלים, לא היו לוקים עמהם, אלא שהשלימו אחריהם שנאמר: ותרגנו באהליכם (תנחומא בובר שלח כ'). וכן בתנחומא שלח י"א בשנוי לשון קצת. רגן בקל נמצא במקרא רק בבינוני או תואר: "ורוגנים ילמדו לקח" (ישעי' כט). יסטרוב קורא כאן גם ריגנו בפיעל. וכבר השתמש הקליר בקל: ובכן רגנו" (איכה יוצת קינה לת"ב).

(צא) "ולא תתורו אחרי לבבכם" הלב והעינים הן סרסורין לגוף שהם מזנים (מ' שואית, ז' פתוחה, פיעל) את הגוף (שם, שם טו). בכלל "זנה" בפיעל הוראתו כהוראת הקל: "עלובה כלה מזנה בתוך חופתה" (שבת פח:). אולם כאן בא זנה בפיעל בהוראת ההפעיל הזנה, ועיין מה שציינתי על עזב, אהב בפיעל.

(צב) הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה" (במדבר טו, לא). "אמר ר' שמעון בן אלעזר: מכאן זייפתי ספרי כותיים שהיו אומרים אין מתים חיים" (ספרי שלח קי"ב). זייפתי — הוכחתי את זיופם של ספרי הכותיים. זהו אחד משמושי הפיעל כמו טמא בפיעל. החליט שהוא טמא וכן טהר, זכה, חייב בפיעל.

(צג) "משל למה הדבר דומה? לבן מלך שסרת על אביו ופייס עליו אוהבו" (תנחומא קרח ד). פייס על—בקש סליחה על מי שהוא. (יש גם פייס בעד: "עשה

דרכינו, עשה צרכינו, עשה מלחמותינו,
פייס בעדנו" (ירושלמי ברכות ד, ד. ב"י).
(צד) "מלך בשר ודם שמרדו עליו בני
המדינה משלח לשם לגיונותיו ומסייף
הטובים עם הרעים, לפי שאינו מכיר בהם
מי מרד ומי לא מרד" (שם, שם). סייף
פועל בבנין פיעל נגזר מהשם סיף (חרב)
על דרך: "החרב נחרבו המלכים" (מ"ב
ג, כג) כלומר הרגו זה את זה בחרב. ואפי-
שר, שהוא פיעל משורש "סוף" במובן
"מכלה", כמו: מי יכול לסייף את עפר
הארץ... מי יכול לסייף את הכוכבים ב"ר ק').
(זה) מחלקת באותיותיו נדרש: מ' מכה
(ת"ב: מכה), ח' חרוו (ת"ב: חרם) ל' לוקין
(ת"א: לקוי), ק' קללה, ת' תועבה. (שם שם ח).
(צו) "ואתה ובניך אתך תשאו את עון
כהנתכם" (במדבר יח, א) וכן מצינו שלא
נתחתם גזר דינו של עלי אלא על
שנהגו בזיון בקדשים (ספרי קרח קטז).
(צו) למלך בשר ודם שהיה לו בן בית
נתן לו שדה אחוזה במתנה ולא כתב ולא
חתם ולא העלה לו בערכים (בערכאות).
בא אחד וערער כנגדו על השדה.
אמר המלך; כל מי שירצה ויערער כנגדך
על השדה, בוא ואני כותב ואני חותם ואני
מעלה בערכים. כך בא קרח וערער על
הכהונה כנגדו. אמר לו המקום: כל מי
שרוצה יערער כנגדך על הכהונה כאן
ני כותב ואני חותם וכו'. (שם, שם).
(צח) וכבר נשתהה ר' טרפון לבוא
לבית המדרש. אמר לו ר"ג: מה ראית
להשתהות? (שם טז).
(צט) פתגם: "לטובתי נשברה פרתי"
(פס' ז' 236).